

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПТНЗ НА УРОКАХ ТЕОРЕТИЧНОГО НАВЧАННЯ

В статье рассматриваются аспекты выбора методической системы обучения и особенности организации творческой деятельности учащихся профессионально-технических учебных заведений на уроках теоретического обучения.

***Ключевые слова:** методическая система, методы обучения, творческая деятельность, активность, формы организации учебного процесса, профессионально-техническое учебное заведение.*

The choice's aspects of the education methodical system and organization features of students creative activity in vocational school on the lessons of the theoretical teaching are considered.

***Keywords:** methodical system, teaching methods, creative activity, activity, forms of organization of educational process, vocational school.*

Сучасний підхід до навчання передбачає зміну ролей учасників педагогічного процесу – викладача і учня, а також надання більшої уваги методичним аспектам процесу навчання з урахуванням положень педагогічної психології. Впровадження нових підходів (особистісно орієнтованого, компетентнісного, інтегративного, модульного тощо) в практику навчальних закладів передбачає розробку відповідних методик та рекомендацій, організацію таких форм навчання, які дозволяють повною мірою реалізувати творчий потенціал кожного учня. Як визначила наука, а підтвердила практика, на вияв творчих здібностей учнів найбільше впливають ті методи і форми

організації навчання, які потребують високих рівнів пізнавального інтересу, активності та самостійності учнів у навчально-виховному процесі.

Проблема підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх робітників розглядалася у працях таких учених, як А. Беляєва, М. Бєрулава, С. Гончаренко, Р. Гуревич, Д. Коломієць, Н. Ничкало, В. Радкевич, В. Скакун, В. Сидоренко, Т. Якимович тощо. Аналіз цих праць дав можливість виділити один з найважливіших чинників підвищення ефективності навчання – творчу діяльність учнів, завдяки якій відбувається актуалізація творчих можливостей і розвиток їх творчих здібностей. Проте у цьому процесі важливо методично правильно організовувати навчання, вибираючи ті види діяльності та методи, які спрямовані на розвиток творчості.

Метою статті є аналіз методичних систем навчання і виявлення тих можливостей, які вони відкривають для організації творчої діяльності учнів на уроках теоретичного навчання в професійно-технічному навчальному закладі.

Залежно від віку особистості змінюються її мотиви щодо опанування тією чи іншою діяльністю, яка для неї є провідною (гра, навчання, праця). У кожній з цих діяльностей психологи (А. М. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін, П. Я. Гальперін) виділяють мотиваційний, змістовий та операційний компоненти, наповнення яких змінюється залежно від виду провідної діяльності та мети її освоєння для кожної вікової категорії. Оскільки в процесі освоєння особистістю діяльності досягаються спочатку ближчі цілі (що стосуються розв'язання навчальних задач за допомогою засвоєної системи дій), згодом віддалені – через позитивні зміни у функціонуванні психічних процесів, розвиток особистісних якостей, властивостей, мотивів тощо, то обов'язковою умовою їх реалізації є активність особистості, яка виявляється саме через систему доцільних дій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

Для освоєння предметної галузі учні виконують такі види діяльності, які можна деталізувати та об'єднувати. Найважливішими видами діяльності, які здійснюють учні на уроках, є пізнавальна (когнітивна), навчальна, перетворювальна, загальнонавчальна і самоорганізовувальна [5, с.62-68]. Їх

можна доповнити ще іншими видами діяльності, зокрема, творчою (креативною), рефлексивною, технічною, виробничою, художньою тощо.

Якщо мають на увазі учнів професійно-технічних навчальних закладів, то для їх становлення як майбутніх робітників важливою діяльністю є навчально-виробнича, яка з виходом на практику переходить у виробничу. Саме в реальній виробничій діяльності виникають суперечності в системі відносин “людина – виробництво”, пов’язані з поведінкою в політехнічній ситуації, коли актуалізується потреба пошуку нових шляхів вирішення проблем і здійснення перетворювальної діяльності. Залежно від рівня виконання вона може бути відтворювальною (репродуктивною) або творчою (креативною).

Створюючи нову реальність, суб’єкт сам змінюється, розвивається як творча особистість. У цьому контексті творчість можна розглядати у двох формах – зовнішній та внутрішній. Зовнішня творчість спрямована на розвиток об’єктивного світу, а внутрішня – виникнення нового бачення світу, нових засобів його вдосконалення, емоційного задоволення від змін у своїй свідомості. Тому в процесі навчання педагоги мають формувати в учнів глибоку й міцну інтегровану систему знань, розвивати стійкі творчі інтереси, максимально стимулювати самостійність, наполегливість і волю.

Під час пояснення нового навчального матеріалу педагог має справу з різними рівнями психічної активності учнів. Учень засвоює не лише ті знання, що викладаються, а й засоби і прийоми тренування. Тому відтворення викладачем фрагменту навчальної діяльності розглядається як основний навчальний вплив, бо він спрямований на розвиток учня, сприяє засвоєнню ним знань, вмінь і навичок, забезпечує занурення учня в навчальну діяльність, спирається на знання їхніх вікових та індивідуальних особливостей, зокрема, на знання тих способів дій, якими вони вже володіють. Занурення учнів у діяльність може бути явним – через постановку перед ними завдань і запитань, або неявним, коли воно відбувається завдяки розгортанню смислів навчальної діяльності.

У педагогічній психології розрізняють три рівні відтворення фрагмента навчальної діяльності: предметно-змістовий, предметно-операційний та

рефлексивний. На предметно-змістовому рівні особлива увага звертається на розкриття змісту навчального матеріалу, який може бути представлений різними способами: чисто описово (опис або викладання чогось); пояснювальним, коли додатково до опису ще й пояснюють сутність об'єкта, що вивчається, його функціонування, походження, закономірності розвитку тощо). На предметно-операційному рівні викладач додатково до зазначеного вище ще й розкриває спосіб оперування, наприклад, прийоми аналізу об'єкта чи систему операцій з поняттям. На рефлексивному рівні відтворення педагог спеціально розкриває хід свого міркування, виносячи назовні процес основних інтелектуальних та особистісних засобів саморегулювання своїх дій. Щоб спонукати учнів до навчання, педагоги застосовують такі способи заохочення: інтенсивні методи навчання, спрямовані на пізнавальну діяльність, на оволодіння учнями прийомів самостійної розумової діяльності; вироблення раціональних способів навчання; оцінювання та його психолого-педагогічна обґрунтованість; звертання уваги на незначні досягнення учнів як умови для наступного навчального зростання; забезпечення позитивної навчальної атмосфери в групі тощо.

Викладач, організовуючи навчальну діяльність, має спиратися на психолого-педагогічні принципи розвитку творчого (продуктивного) мислення, а саме: проблемність навчання; індивідуалізацію і диференціацію навчання; забезпечення гармонійного розвитку різних компонентів мислення (словесно-логічного, інтуїтивно-практичного, продуктивного і непродуктивного, вербального й невербального); формування алгоритмічних та евристичних прийомів розумової діяльності; спеціальну організацію запам'ятовування. Повна алгоритмізація навчання шкідлива для розвитку творчого мислення, але дуже корисна для учнів, що мають проблеми у навчанні. Коли потрібно використати якусь формулу або зразок, тоді працює репродуктивне мислення. У цьому разі спеціальне запам'ятовування непотрібне, адже для цього є довідникова література. Проте при розв'язуванні нестандартних задач включається продуктивне мислення, для якого необхідне знання основних формул, законів і принципів. Тому основним завданням викладача є робота у

напрямі організації знань у блоки, що полегшує учням запам'ятовування. Для цього учнів необхідно вчити різних прийомів роботи з пам'яттю, тобто групуванню, класифікації, складанню плану, виділенню смислових опор тощо.

Навчання предмета є процесом творчим, воно базується не лише на сумі знань, які потрібно подати учням, а й на досвіді викладача, його інтуїції та якостях. Як і будь-яка інша творча діяльність, навчання не може бути жорстко детермінованим і регламентованим. Оскільки методика навчання ґрунтується на узагальненому педагогічному досвіді людства, теоретично осмисленому в системі наукового пізнання, то творчому педагогу необхідно досконало володіти сучасними технологіями й методами навчання для дидактичного відображення предметної галузі та організації творчої діяльності учнів.

Визначення змісту навчального предмета вимагає передусім докладного аналізу змісту базової науки, щоб відібрати наукові поняття, закони, теорії, факти, які становлять те, що називається основами науки. Структурування навчального матеріалу відбувається у такі етапи: аналізуються можливі логічні структури навчального предмета і з них вибирається та, яка виявляється оптимальною для того чи іншого типу навчального закладу. Потім визначаються системи знань, умінь і навичок, які передбачається сформувати в учнів. Вони відображені в стандарті освіти з даного предмета. Після цього зміст стандарту конкретизується у вигляді програми, причому на базі одного стандарту можна скласти кілька альтернативних програм, відмінності в яких визначаються концептуальними підходами викладачів до відбору змісту навчального матеріалу, врахуванням різних чинників впливу зовнішнього середовища. Відповідно, якщо застосовуються альтернативні програми навчання, то, очевидно, має місце й створення альтернативних підручників.

Упровадження сучасних підходів до навчання, які спираються на останні досягнення в педагогічній психології, дозволяють по-новому підійти до проблеми вибору методів і прийомів навчання для різних предметів. З точки зору розвитку творчого мислення в учнів професійно-технічних навчальних закладів відкриваються нові можливості завдяки застосування методів, властивих для гуманітарних предметів, у навчанні негуманітарних (технічних, природничих

тощо). Проблема полягає в обґрунтуванні доцільності їх застосування і методиці впровадження [1, с.291-294].

Оскільки творча особистість є багатоплановою, тому й до відбору методів навчання необхідно підходити системно, враховуючи структуру особистості людини. На даний час відомо кілька сотень методів, якими можна стимулювати й активізувати творчу діяльність. Одну з найбільш вдалих класифікацій методів активізації творчої діяльності запропонував В. В. Рибалка [3, с.350-368]. Учений поділяє їх за ознаками, що характеризують підструктури особистості: спілкування, характер, самосвідомість, досвід та інтелектуально-творчу сфера особистості, та наголошує, що краще опанувати менше методів, але забезпечити якість їх застосування.

Завданням викладача під час навчання предмета є розгортання професійної діяльності, реалій предметного і соціального світу, що згорнуті відповідними науками до знакових систем, у педагогічну площину. Розгортання здійснюється за допомогою адекватних форм навчальної діяльності, як традиційних, так і нових. Через систему проблемних ситуацій можна розгорнути зміст предмета у його динаміці, моделюючи професійну діяльність і вирішення проблем відповідного характеру. Наприклад, загальнотехнічний предмет “Матеріалознавство” розгортається у різних контекстах залежно від профілю підготовки фахівців. Проблемні ситуації, що розглядаються під час навчання, розробляються із врахуванням норм компетентних професійних дій і відношень між фахівцями у ході їх вирішення.

Плануючи творчу діяльність учнів на уроці, викладач повинен звернути увагу на вибір методів за типом пізнавальної діяльності учнів, тобто за внутрішньою психологічною стороною навчання. Залежно від цілей навчання, він вибирає адекватні психологічні механізми, види діяльності та відповідні методи навчання, які не повинні бути розрізненими, а вкладатися у відповідну систему. На відміну від технології, яка є покроковою, методична система є цілісною і гармонійною. У реальній системі навчання застосовується певна комбінація методичних систем, в якій переважно один з типів домінує, а інші його доповнюють, збагачують. Вибираючи методичну систему, викладач

відштовхується від різних відправних точок (цілей навчання, змісту навчального матеріалу, результатів навчання, наукового підходу тощо).

Наведемо основні показники, які характеризують методичну систему.

Репродуктивне навчання: психологічні механізми – наслідування; види діяльності – запам'ятовування довільне або спрямоване; методи – репродуктивний метод (алгоритмічна діяльність тих, хто вчиться, згідно з правилами, інструкціями, розпорядженнями в аналогічній до вивченої ситуації); особливості – зменшує активність, самостійність, зацікавленість учнів у навчальній діяльності.

Догматичне навчання (інформаційно-повідомлювальне): психологічні механізми – наслідування, асоціація (переважає за суміжністю); види діяльності – запам'ятовування без усвідомлення, заучування, відтворення формальне і дослівне; методи – лекція, практична і лабораторна роботи, семінар; особливості – осмислення не є обов'язковим.

Традиційне навчання (пояснювально-ілюстративне): психологічні механізми – асоціація (переважає за схожістю); види діяльності – сприйняття, осмислення, запам'ятовування, відтворення; методи – лекція, розповідь, бесіда, ілюстрування, демонстрування, відео метод; особливості – спрямованість на знання, стандартизовані програми і дидактичні засоби, багатопредметність, пасивність учнів, переважання репродуктивних і догматичних методів, індуктивного викладу, орієнтація на середнього учня, основний важіль управління здійснюється через контроль знань, умінь і навичок.

Релаксопедичне навчання: психологічні механізми – асоціація, психічна релаксація, інтелектуальне зосередження, інтеракція (взаємодія, вплив), позитивні емоційні переживання; види діяльності – засвоєння через спроби і помилки, уявлювання, імітація і моделювання реальності, сумісна діяльність; методи – інтерактивні методи, метод фасилітації (підтримки), ігрові ситуації, імітаційні та пошукові ігри, які вільні від умовностей; особливості – навчання учнів умінням і навичкам, сумісній діяльності в ситуації, коли учні не бояться дати неправильну відповідь або отримати низьку оцінку.

Сугестивне навчання: психологічні механізми – асоціація, аналогія, схематизація, міркування, концентрація уваги, репрезентація знання в образах, перетворення образів;

види діяльності – засвоєння знань і способів дії з ними за допомогою сугестивних етюдів (бесіда, пісня, монолог, діалог, інсценування, розумова задача, проблемна ситуація, інтерв'ю, прес-конференція, конкурс тощо), систематизація матеріалу в кілька етапів з метою перевести його в знаково-символічну структуру; побудова таблиць, графіків, блок-схем, схем-конспектів, опорних конспектів; внутрішнє осмислювання матеріалу і його засвоєння; методи – широке використання методів переведення вербально представленої інформації в різні знаково-символічні візуальні системи і навпаки, тобто методів кодування і декодування інформації; особливості – зовнішній навіювальний вплив, удосконалення роботи інтелекту за допомогою особливих “допоміжних” засобів мислення і поведінки (що мають знаково-символічну форму), цілеспрямована інтеграція предметного змісту з художніми формами, переведення інформації з мови органів чуттів на звичайну мову і навпаки.

Інформаційне навчання (інформаційно-ілюстративне): психологічні механізми – асоціація, становлення і перенесення прийомів пізнавальної діяльності; види діяльності – засвоєння, відтворення, діяльність за зразком (правилом); методи – розповідь, пояснення, читання тексту, вправи, ілюстрації, розв'язування завдань; особливості – обмежені розвивальні можливості, недостатня індивідуалізація навчання; спрямованість на середнього учня; незначно розвиває активність, ініціативу, самостійність, творчість.

Програмоване навчання (алгоритмічно-програмоване): психологічні механізми – мотив, розумова дія, у якій основним є формування орієнтовної частини дії в образах; види діяльності – засвоєння інформації у вигляді навчального алгоритму і його покроковий контроль; розрізнення змістової та операційної сторін знання; оволодіння загальним способом широкого класу задач; виділення орієнтовної основи алгоритмізації; методи – інструктаж, лабораторна робота, практична робота; особливості – мотиваційне забезпечення навчального процесу, обмеженість за характером навчального матеріалу (тільки для такого, що можна поділити на невеликі завершені дози), постійний контроль за засвоєнням.

Проблемне навчання (проблемно-пошукове): психологічні механізми – причинно-наслідкові асоціації, порівняння, аналогія, пізнавальна

потреба, перехід проблемної ситуації в усвідомлену задачу, вибіркова актуалізація знань; види діяльності – усвідомлення і прийняття проблемної ситуації, розгортання сприйняття проблеми, засвоєння та розвиток знань і вмінь, пошукова діяльність, свідоме і творче відтворення, рефлексія; методи – метод проблемного викладу (проблемна розповідь, проблемно-пошукова розповідь, проблемна лекція), частково-пошуковий, дослідницький; особливості – підготовленість учнів, значні часові витрати, недопустимість неоднозначності навчального матеріалу, його високий рівень значущості [4, с.26-29].

У контексті організації творчої діяльності лише проблемне, сугестивне і релаксопедичне навчання дозволяють здійснювати творчу діяльність на досить високому рівні. Між цими методичними системами спільними є деякі психологічні механізми (асоціації, аналогії, порівняння, метафори), які сприяють ущільненню знань, оскільки вони одночасно є й механізмами інтеграції. У них також переважають ті види діяльності, що активізують образне мислення, стимулюють взаємні переходи між образами і поняттями, сприяють підвищенню значущості матеріалу, що вивчається. За допомогою “допоміжних” засобів мислення і поведінки, що мають знаково-символічну форму, формуються знаково-символічні структури. Ці структури виконують роль опосередкованої орієнтувальної основи в психічній діяльності людини.

Одним і з напрямів підвищення творчої активності учнів є стратегія збагачення змісту навчальної програми такою інформацією з різних предметних галузей, яка є для них цікавою (за Дж.Рензуллі). Залежно від рівня збагачення змінюються цілі творчих тренінгів і методи, які застосовує викладач на заняттях [2].

Таким чином, аналіз методичних систем, які відповідають внутрішній психологічній стороні навчального процесу, дозволяє зробити такі висновки:

Такі психологічні механізми, як асоціації, аналогії, порівняння і метафори, одночасно є й механізмами інтеграції, які сприяють не лише ущільненню знань, формуванню інтегрованої системи знань, але й розвитку творчого мислення під час навчання.

У психічній діяльності учнів роль опосередкованої орієнтувальної основи діяльності виконують знаково-символічні структури, які утворюються в результаті взаємного переведення вербально представленої інформації в різні знаково-символічні візуальні системи і навпаки, тобто в результаті застосування методів кодування і декодування інформації.

Якщо викладач планує творчу діяльність на уроці, йому необхідно вибирати ті методичні системи, які розвивають образне мислення, творчу активність і самостійність учнів.

Творча активність учнів зростає, якщо навчальний матеріал збагачений особистісно значущою для учнів інформацією.

До подальших напрямів дослідження відносимо виявлення ролі естетичного впливу на розвиток творчих здібностей майбутніх робітників.

Література

1. Костриця Н. Система культурологічної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі : монографія / Н.Костриця. – Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2012. – 400 с.
2. Поліхун Н.І. Збагачення змісту освіти обдарованої дитини (на прикладі Сполучених штатів Америки /Н.І.Поліхун // Сучасний погляд на обдарованість та розвиток талантів : матеріали II міжнар. наук.–практ. семінару, 22-23 серпня 2011 р., м.Київ / МОНМСУ, НАПНУ, ІОД НАПНУ, МАНУ. – к., 2011. – С.173-178.
3. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчо обдарованої особистості : посібник / В.В.Рибалка ; МОНМСУ, НАПНУ, ПООД НАПНУ, ІОД НАПНУ, УНМЦПКСР. – К., 2010. – 442 с.
4. Сліпчишин Л. Психолого-педагогічні основи впровадження сучасних підходів до навчання у ПТНЗ : посібник /Л.Сліпчишин. – Львів : Сполом , 2008. – 148 с.
5. Хуторской А. В. Современная дидактика : учебник для вузов / А.В.Хуторской. – СПб : Питер, 2001. – 544 с.